

astronomi literatürü tarihi, 1/110; Türkiye diyanet vakfı

İslam ansiklopedisi, 6/186.

حمیدیان

تحفة شاهدی (toh.fe.ye.šā.he.di) لغت شاهدی، فرهنگ منظوم فارسی به ترکی، نوشته ابراهیم‌ده شاهدی (۸۷۵-۹۵۷ ق). این اثر در وزن‌های گوناگون و در قالب مثنوی سروده شده است. مؤلف در آغاز آن گفته که پدرش به او فارسی آموخته و سپس ماده تاریخ پایان تألیف کتاب را آورده است (۹۲۱ ق). تحفة شاهدی در روزگار مؤلفش آوازه بسیار یافت، کتاب درسی شد و شرح‌ها و نظیره‌های فراوانی به زبان‌های فارسی، ترکی و عربی بر آن نوشته شد. شاهدی در این اثر از برخی شاعران و فرهنگ‌نویسان یاد کرده است، چنان‌که از حسام‌الدین افندی مؤلف تحفة حسامی که خود به فارسی و ترکی شعر می‌سروده، سخن به میان آورده است. آغاز آن چنین است: «به نام خالق وحی توانا - قدیم و قادر و بی‌نا و دانا». برخی از شرح‌هایی که بر آن نوشته شده، از این قرار است: شرح تحفة شاهدی به فارسی از احمدبن عثمان شهدی، متخلص به خاتم (- ۱۱۶۸ ق)؛ شرح التحفة الشاهدیه به عربی از عبدالقادر بن عمر بغدادی (- ۱۰۹۳ ق) که دست‌نویس‌هایی از آن به شماره‌های ۱۹۲ و ۴۰۰۶ در کتابخانه آیت‌الله مرعشی نکه‌داری می‌شود؛ شرح تحفة شاهدی از خاتم‌احمد آق‌اووه‌زاده (- ۱۱۶۸ ق)؛ تحفة میر به ترکی نوشته محمدجمال‌بن عبدالباقی، مشهور به پیری‌زاده؛ شرح تحفة شاهدی از ملاعلی گرجی بکتاشی؛ شرح تحفة شاهدی به ترکی از مصطفی‌بن میرزا (امام جامع ابراهیم‌پاشا)؛ شرح التحفة الشاهدیه به عربی از ابراهیم‌بن سلیمان بلیسی ازهری انصاری (۱۰۴۰ - ۱۱۰۸ ق)، شاگرد عبدالقادر بن عمر بغدادی که نسخه‌ای از آن در مجموعه‌ای به شماره 3146 (765) و شماره 3146/1 در کتابخانه موزه مولانا نکه‌داری می‌شود؛ شرح تحفة شاهدی از سیدمحمد پیرپاشا؛ شرح تحفة شاهدی از مصطفی‌بن یوسف بن مراد ایوبی موسستاری از مردم بوسنی؛ شرح تحفة شاهدی از نوری قره‌حصاری؛ شرح تحفة شاهدی از حافظ‌احمد نادیده که نسخه‌ای دست‌نویس از آن به شماره‌های 3146 (767) و 3148 در کتابخانه موزه مولانا نکه‌داری می‌شود. همچنین شرح‌هایی دیگر بر این کتاب نوشته شده است که از مؤلفان آن‌ها آگاهی در

۲۵/۳؛ ۳۳۴/۱۵؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی ملک،

۱۰۰۸؛ فهرستواره کتابهای فارسی، ۵۷۳/۱ - ۵۷۴ - ۵۹۴ - ۵۹۵؛

نسخه‌های خطی، ۱۱ - ۵۲۱/۱۲؛

Catalogue of the Persian manuscripts in the Salar Jung museum, 1/219-220; Persian literature, C.A. storey, 1/156.

محمدی

تحفة سلیمی (toh.fe.ye.sa.li.mi)، کتابی به فارسی در تعیین جهت قبله طرابزون، نوشته نظام‌الدین عبدالعلی فرزند محمد فرزند حسین بیرجندی (- ۹۳۴ ق). مؤلف این اثر را در ۹۱۱ ق/ ۱۵۰۵ م در دو باب و یک خاتمه نوشته و آن را به سلیم یکم عثمانی (۹۱۸ - ۹۲۶ ق) پیشکش کرده است. آغاز این اثر چنین است: «حمد بی‌حد و سپاس بی‌عد قادری را که این قبه خضرای زمردین را بی‌آلتی بنگاشت و این طارم لاجوردی را بی‌علاقه و عمادی برافراشت...» تنها نسخه این اثر به شماره ۷۱ در کتابخانه دانشگاه استانبول نگه‌داری می‌شود.

منابع: الاعلام، زرکلی، ۳۰/۴؛ اعیان‌الشیعه، ۳۰/۸؛ بهارستان، آیتی،

۲۰۶ - ۲۰۷؛ تاریخ ادبیات در ایران، ۳۴۴/۵ - ۳۴۷؛ تاریخ نظم و نثر،

۲۸۳/۱، ۲۸۴ - ۳۸۵؛ ۲/۲ - ۸۰۶ - ۸۰۷؛ جغرافیای شهرستان بیرجند،

۸۷؛ حیب‌السیر، ۶۱۵/۴ - ۶۱۶؛ الذریعه، ۷۰/۱؛ ۱۸۸/۳؛ ۲۷/۴؛

۵۵/۱۳؛ ۲۱۶/۲۰؛ ۲۵۶/۲۵؛ ریحانة‌الادب، ۳۰۴/۱؛ زندگینامه

ریاضیدانان دوره اسلامی، ۱۷۳ - ۱۷۵؛ طبقات اعلام‌الشیعه، ۱۲۵/۴؛

فلسفه شیعه، ۲۹۹؛ فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، ۴۱۸/۱۹ -

۴۱۹؛ فهرست کتابهای چاپی فارسی، ۸۴۳/۱؛ فهرست کتب خطی

کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، ۳۵/۱۰، ۴۷، ۵۸، ۶۰، ۶۷، ۶۸،

۶۹، ۷۰، ۷۴، ۸۰، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۵، ۱۳۷، ۱۶۰، ۱۷۱، ۱۹۹،

۲۴۷؛ فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان، ۲۳۶/۱ -

۲۳۷؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۲۲۹/۱؛ کشف‌الظنون، ۴۱،

۳۹۲، ۱۲۹۶، ۱۸۲۶، ۱۹۷۱؛ الکنی واللقاب، ۱۱۲/۲؛ لغت‌نامه

دهخدا، ۴۹۶/۱۱؛ معجم‌المطبوعات، ۵۴۷/۱؛ معجم‌المؤلفین،

۲۲۶/۵؛ مقاله‌نامه خراسان، ۲۱۲؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی،

۸۸۹/۳؛ هدیه‌الاحیاء، ۱۲۶؛ هدیه‌العارفین، ۵۸۶/۱؛ مهربان،

اکبریان، «نظام‌الدین عبدالعلی بیرجندی»، سیمرخ، سال یکم،

شماره ۴، اردیبهشت ۱۳۶۹ ش، صص ۲۵ - ۴۰؛

Persian literature, C.A. storey, 2/80-83; Osmanlı

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Leyla ve Mecnun (120159)
Şâhidî İbrahim 181565

Giriş

Leylâ ile Mecnûn mesnevisi üzerine değişik ve çok sayıda çalışma yapılmıştır. Mesnevi tasavvûfî yönü ile özellikle ön plâna çıkarılmıştır. İkiliğin ortadan kaldırılıp, birliğin potasında bir aşkın yoğunlaşması ve bu aşk hikâyesinin “gerçek”, “tek” varlık olan Allah aşkıyla anlam kazanıp nihayete ermesi eseri defâatle incelenmeye değer hale getirmiştir.

Edirneli-Şâhidî de kendinden öncekiler ve kendinden sonra gelecek birçok sanatçı gibi bu hikâyeyi özenle kaleme alanlardan biri olmuştur. Edirneli Şâhidî'nin Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i Uşşâk) adlı mesnevisini yayınlamaktaki asıl amaç ise, Anadolu sahasında bu konuda yazılan ilk mesnevi olmasına rağmen hakkındaki sınırlı bilgi ile yetinilmesidir. Oysa yazıldığı yüzyıla paralel konu seçimi, şairin hikâyeyi anlatım şekli, kullandığı dil ve üslûp vb. özellikleri bu mesnevinin edebiyat tarihimiz açısından önemini tartışılmaz hale getirmektedir.

Edirneli Şâhidî, 15. yüzyıl klasik edebiyat şairlerindedir. Kaynaklarda hakkında yeterince bilgi bulunmayan şairin, Osmanlı şehzadelerinden Cem Sultan'ın Rodos'a gidişine kadar, yanında yer aldığı fakat bu yolculuğa iştirak etmeyip İstanbul'da kaldığı bilinmektedir. Edirneli Şâhidî, Cem sultana yakınlığından dolayı “Cem Şâirleri”nden biri olarak vasıflandırılmaktadır.

Osmanlı tarihinin ilginç simalarının biri olan Cem Sultan'ın Konya'daki valiliği sırasında etrafında oluşan edebi topluluk, diğer edebiyat muhitler içinde farklı bir yer işgal etmektedir. Sa'di-i Cem, Sirozlu Kandi, Sehâyî, Haydar Çelebi, Lâ'li, Aynî, Şâhidî, Türâbî gibi şairlerden oluşan bu topluluk, tezkirelerden yola çıkarak, dönem şairlerinden ayrı olarak ifade edildiğinde “Cem Şâirleri” olarak adlandırılırlar. Şehzade Cem'in ileride padişah olacağı beklentileriyle; onunla beraber yola çıktıkları ve yanında bulduklarını düşünmek mümkün olmakla birlikte, bu ihtimalin ortadan kalkmasından sonra da topluluktakilerin şehzade Cem'le beraberliklerinin devam ettiği bilinmektedir.¹ İhsan ve cazibe kaygısının çok ötesindeki bu beraberlik, vatani birlikte terke ve ölünceye kadar talihsiz şehzadenin yanından ayrılmamaya kadar giden bir kader birliğine dönüşmüştür.²

İyi yetişmiş, çok yönlü bir devlet adamı olan Cem, babası Fatih'in ölümünden sonra ağabeyi 2. Beyazıd'ın tahta çıkması üzerine 22 yaşında isyan ederek Bursa'da Anadolu padişahlığını ilan etmiş; fakat tutunamayarak yanındaki adamlarıyla beraber Kahire'ye kaçmıştır. Karamanoğlu Kasım Bey'in tahrikiyle şansını ikinci kez denedikten sonra yine yenilmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyasî ve sosyal yönden çöküşüne engel olmak için 2. Beyazıd, kardeşine yılda bir milyon akçe ödemeyi önermiştir. Cem Sultan bu öneriyi kabul etmeyerek yeniden Konya'dan Mısır'a hareket için Taşeli'ne gelmiş; fakat güvenlik

¹ Mustafa İsen, *Cem Şâirleri-Ötelerden Bir Ses*, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 165.

² Osman Horata, *Cem Şâirleri*, Türk Edebiyatı Tarihi 2, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s. 91.

-
- 1 NURÎ ŞİMŞEKLER, Şahidi İbrahim Dede'nin Gülşen-i Esrar'ı tenkitli metin - tahlil, Selçuk Üniversitesi, Doktora, 1998

  - 2 SERAP YAVAŞ, Nâdîde Ahmed Efendi Şerh-i Tuhfe-yi Şâhidî: İnceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013

Şahidi İbrahim

07 HAZİRAN 1996

1.5.177- Şahidi İbrahim Dede ve Gülşen-i
Vahdet Mesnevisi, Hikmet Kasap, AÜ.
DTCF., (BT. 367), Ankara 1971, 98 s.

Bitirme (Mezuniyet) tezi.

Farsça-Türkçe manzum sözlükler ve Şahidi'nin sözlüğü (inceleme-metin).
İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi. Doktora. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Erzurum, 1993. 170 s., 80 ref.
Danışman: Y.Doç.Dr. Turgut Karabey. Dili: Tr.

20 MAYIS 1998

Gülşen-i Vahdet
- Şahidi, İbrahim

ÇIPAN,

Mustafa (Arş. Gör.), "Muğlalı İbrahim Şanide Hayatı, Edebi, Şahsiyeti, Eserleri Divan
Gülşen - i Vahdet (Tenkitli Metin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danış-
man : Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu), Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakülte-
si, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1986, 166 S.

Şahidi

1.5.178- Şahidi'nin Mevlidi, Zehra Ünlü,
AÜ. DTCF., Ankara 1967.

Bitirme (Mezuniyet) tezi.

07 HAZİRAN 1996

181565 - Şahidi, İbrahim

19 NISAN 1993

"Muğlalı İbrahim Şahidi Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri Divan ve Gülşen-i Vahdet
(Tenkitli Metin)." Mustafa Çıpan. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 1985.

Melakat Yöntem

ŞAHİDİ?

Mevlid
(Şahidi?)

Türk. Esl. T. 1132

234

on coins) of the official designation *al-solṭān al-mo'azzam* or *al-a'zam* "most exalted sultan" (already used tentatively by Farroḳzād), which has been seen Dominique Sourdel as an aspect of Saljuq imperial influence within the Ghaznavid empire (Bosworth, pp. 55-56).

The high level of poetic achievement and genius at Ebrāhīm's court compares well with that of the early Ghaznavid period. Mas'ūd-e Sa'd-e Salmān, Abu'l-Faraj Rūnī, 'Otmān Moḳtārī, and Sanā'ī form an outstanding quadrumvirate of poets, and a good proportion of their poetry has been preserved. But there were also many other competent poets, some of them known only from exiguous citations, such as Abū Ḥanīfa Eskāfī, Rāšedī, Aḳtarī, Abu'l-'Alā' 'Aṭā', Abū Naṣr Fārsī, etc. (*Čahār maqāla*, ed. Qazvīnī, text, p. 44, comm., pp. 108-28; 'Awfī, *Lobāb* I pp. 71-74, II, pp. 241-42). According to 'Awfī's *Jawāme' al-ḥekāyāt* (Bosworth, p. 77), the sultan was himself the author of a manual on statecraft, the *Dastūr al-wozarā'*; if such a work ever existed, it may conceivably have been a collection of aphorisms on government of the familiar kind.

Ebrāhīm died on 5 Šawwāl 492/August 25, 1099, at the age sixty-eight years according to Ḥamd-Allāh Mostawfī (*Tārīḳ-e gozīda*, ed. Browne, p. 404); he was buried, it seems, in the northeastern part of medieval Ġazna. He left behind a large number of sons and daughters, and Ebn Bābā mentions (tr. Bosworth, p. 143) that there ensued internecine disputes and conflicts before Mas'ūd III emerged as his father's successor. Ebrāhīm's contemporary reputation as a ruler gradually accumulated with the great length of his reign; though his achievement as an administrator and as a maintainer of internal peace in the empire, after the turbulence of the middle decades of the century, probably owed much to the wisdom and expertise of his vizier 'Abd-al-Ḥamīd b. Aḥmad Šīrāzī (q.v.), who served Ebrāhīm for 22 years and then his son Mas'ūd III for all his 16 years' reign.

In summation, we may view the reigns of Ebrāhīm and Mas'ūd III as forming a period of internal stability and of general external peace with the Saljuqs, permitting the vigorous deployment of Muslim incursions into India. It was only with their feebler successors that the once mighty Ghaznavid empire became a client state of the Saljuq sultan Sanjar and eventually succumbed to the Ghurids.

Bibliography: M. Š. Badawī, *Ra's Māl an-Nadīm of Abū'l-'Abbās Aḥmad b. 'Alī b. Bābā al-Qāshānī*. unpubl. Ph.D. diss., University of Manchester, 1975. C. E. Bosworth, *The later Ghaznavids*, pp. 50-81. Idem "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D. 1000-1217)" in *Camb. Hist. Iran* V, pp. 1-202. Ebn Bābā Qāshānī, *Ketāb ra's māl al-nadīm*, partial tr. in Bosworth, pp. 132-55. Faḳr-e Modabber Moḥammad b. Maṣṣūr, *Ādāb al-ḥarb wa'l-šajā'a*, ed. A. Sohaylī Ḳ'ānsārī, Tehran, 1346 Š./1967; partial tr. I. M. Shafī, "Fresh light on

the Ghaznavids," *IC* 12, 1938, pp. 189-234. Šadr-al-Dīn Ḥosaynī *Aḳbār al-dawla al-saljūqīya*, Lahore, 1933. K'āndamīr, *Dastūr al-wozarā'*, ed. S. Nafīsī, Tehran, 1317 Š./1938. Mas'ūd-e Sa'd-e Salmān, *Dīvān*, ed. M. Nūrīān, 2 vols., Tehran, 1364 Š./1985. Nāṣer-al-Dīn Monšī Kermānī, *Nasā'em-al-aṣḥār*, ed. J. Moḥaddeṯ Ormavī, Tehran, 1338 Š./1959, pp. 46-47. Sayf-al-Dīn 'Oqaylī, *Āṭār al-wozarā'*, ed. J. Moḥaddeṯ Ormavī, Tehran, 1337 Š./1958, pp. 195-96.

(C. EDMUND BOSWORTH)

EBRĀHĪM B. NAṢR. See BÖRĪ.

EBRĀHĪM 'AKKĀS-BĀŠĪ. See 'AKKĀS-BĀŠĪ.

EBRĀHĪM AMĪN-AL-SOLṬĀN. See AMĪN-AL-SOLṬĀN.

EBRĀHĪM BEG. See ZAYN-AL-'ĀBEDĪN MARĀĠĀ'Ī.

EBRĀHĪM DEDE ŠĀHEDĪ, Turkish poet and lexicographer. His father Hodāyī Šāleḥ, who had been educated in Persia, was appointed by the Ottoman Sultan Moḥammad II as shaikh of a *zāwīa* in Moḡla in southwestern Turkey. Šāhedī was born there; since he was seventy-six years old when in 951/1544 he composed his *Golšan-e asrār*, the year of his birth must have been 875/1470. His father died when he was only ten years old and he had to work as an apprentice to a silk merchant (*kazzāz*). His great love of learning, however, took him to Istanbul, where he became a student at the Fāteḥ *madresa*. Soon afterward, repelled by the conceit of his teachers, he abandoned formal education and returned to Moḡla to follow the Sufi path. Later he went to Kütahya, where he met Dīvāna Moḥammad Čalabī, a famous Mawlawī dervish, and attached himself to him with his whole being. When Čalabī died, Šāhedī returned to Moḡla and became shaikh of the *takīya* of Sayyed Kamāl or Kamāl-al-Dīn, a post once also held by his father. He died in 957/1550 during a visit to the grave of Čalabī in Karahisar (Qarah Ḥeṣār) and was buried by the side of the shaikh.

Works. Šāhedī's works are mostly of didactic nature; they include: 1. *Golšan-e asrār* (comp. 951/1544), in Persian; it contains his own biography and describes characteristics of Dīvāna Čalabī and his relations with him. Its importance lies in the full openness with which it presents the obligatorily secret, inner life of the Mawlawī dervishes. A copy is preserved in the Solaymanīya Library Halef Efendī, suppl., no. 74. 2. *Golšan-e tawḥīd*, a *maṭnawī* written in Persian in 937/1529-30 in imitation of Rūmī's *Maṭnawī*. The poet explains how, in order to connect with each other 600 verses (*bayt*) chosen from the *Maṭnawī*, he created his work by adding to each

902 43016 000

TÜRKÇE-FARŞÇA MANZUM SÖZLÜKLERDEN TUHF-E İ ŞAHİDİ (METİN)

Atabey KILIÇ*

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatı sahasında manzum eserler arasında üzerinde çalışılmayı bekleyen alanlardan birisi de manzum sözlüklerdir. Manzum sözlükler son zamanlarda gerek kendilerini tanıtır nitelikte yazılar, gerekse metinlerinin neşri suretiyle dikkat çekmektedir. Bu eserlerin bir kısmı yazıldıkları dönemde sıbyan mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuş, bir kısma ise daha sonraki yıllarda şerhler yapılmıştır. Hatta bu eserlerin önemli olanlarından bir kısmı bir mecmua içerisinde bir araya getirilmiştir. Bu mecmualardan biri de Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026 numarada kayıtlıdır. Bu çalışma çerçevesinde, daha önce bazı kaynaklarda hakkında belli ölçüde bilgi verilmiş bulunan Tuhfe-i Şahidî'nin metnini, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026 numarada kayıtlı bulunan manzum sözlük mecmuasının 41b-72a varakları arasında yer alan nüshasından hareketle bilim dünyasının istifadesine sunmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler : Manzum Sözlükler, Tuhfe-i Şahidî, metin neşri

ABSTRACT

One of The Turkish-Persian Verse Dictionaries: Tuhfe-i Şahidî (Text)

In Classical Turkish Literature verse dictionaries are the books which are waiting for being studied. Nowadays it is common to introduce and present these verse dictionaries. Some of verse dictionaries were used as a textbook in primary schools and commentary texts were written on some of them. Also some an important number of them were collected in mecmuas. One of this mecmuas is recorded with number 4026 Library of Konya Mevlânâ Museum. In this paper we aim to introduce Tuhfe-i Şahidî which takes place in this mecmua between 41b-72a.

Key words: Verse Dictionaries, Tuhfe-i Şahidî, text publishing

Tuhfe-i Şahidî, Muğlalı İbrahim Şahidî Dede(öl. 1550)'nin en meşhur eseridir. Tuhfe,

Bu hisâb üzr 'it bu mışra'dan şumâr

*"Kaldı sende Şahidî nev-yâdgâr"*¹

beytindeki tarih mısraının işaret ettiği üzere H. 921 / M. 1514'te kaleme alınmıştır. Şahidî, eserini Anadolu sahasında yazılan manzum sözlüklerin pek çoğuna ilham kaynağı olan Tuhfe-i Hüsâm'a nazire olarak yazmıştır. Tuhfe-i Şahidî de Tuhfe-i Vehbî gibi asıl sözlük kısmından önce gelen besmele, hamdele, salvele ve sebab-i telif kısımlarına sahiptir. 61 beyitten oluşan bu kısımdan sonra gelen asıl sözlük kısmı 451 Beyitten oluşmaktadır. Bu kısımdaki kelime sayısı 1400 civarındadır.²

Tuhfe-i Şahidî, tertip ve kelime kadrosundaki zenginlik sebebiyle, daha sonra yazılan pek çok manzum sözlüğe örnek olmuştur. Kusûrî'nin Tazmîn-i Tuhfe-i Şahidîsi, Denizlili Mustafâ b. Osman Keskin'in Manzûme-i Keskin'i³ ve Antepli Fedâî Mehmed'in Tuhfe-i Fedâî'si gibi eserler Şahidî lûgatına nazire olarak yazılmışlardır. Bunların yanı sıra Şahidî'ye şerhler de yapılmıştır.⁴ En meşhurları içerisinde Sûdî-i Bosnavî'nin "Şerh-i Tuhfe-i Şahidî'si, Abdülkâdir b. Ömer Bağdâdî'nin "Şerh-i Tuhfe-i Şahidî'si, Abdurrahmân b. Abdullâh-ı Kuddûsî'nin "Tuhfetü'l-

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü KAYSERİ atabeykilic@gmail.com

¹ Tuhfe-i Mir, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa No. 1477, vr. 326b.

² Zehra Gümüş, *Pirî Paşa-zâde Cemâli Mehmed b. Abdülhâkî, Tuhfe-i Mir (Tuhfe-i Şahidî Şerhi), (İncelme-Tenkitledi Metin- Sözlük- Tipkibasım)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006, s. 10; A. Hilmi İnançoğlu, *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidî'nin Sözlüğü...*, s.35-36.

³ Atabey Kılıç, *Mustafâ bin Osman Keskin, Manzûme-i Keskin*, Laçın Yayınevi, Kayseri 2001.

⁴ Yusuf Öz, *Tuhfe-i Şahidî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayını. Konya 1999 s.23-111.

Mülûk"ı , Nâdide Ahmed Hâfız'ın "Şerh-i Tuhfe-i Şahidî'si ve Pirî Paşa-zâde Mehmed Cemâli'nin "Tuhfe-i Mir"i yer almaktadır. Bunlardan sadece son zikrettiğimiz eser üzerinde bir çalışma yapılmıştır.⁵

Biz bu çalışma çerçevesinde ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız Tuhfe-i Şahidî'nin metnini, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026 numarada kayıtlı bulunan manzum sözlük mecmuasının 41b-72a varakları arasında bulunan nüshasından hareketle bilim dünyasının istifadesine sunmaya çalışacağız. Eserin yukarıda da belirttiğimiz üzere sadece Türkiye kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunmaktadır. Elde bulunan, kayda geçmemiş nüshaları da bulunacağı için, şu hâlde eserin ilmî usullerle tenkitli neşrinin yapılması pek mümkün görünmemektedir. Fakat, edebiyatımız, özellikle de sözlük bilimi, Mevlevî ve çocuk edebiyatı için önemi gözardı edilemeyecek kadar fazla olan Tuhfe-i Şahidî'nin metnini daha fazla geciktirmeden transkripsiyon harfleri ile ortaya koymak gerektiği de aşîkârdır. Biz adı geçen nüshaya dayanarak Tuhfe-i Şahidî'nin metnini neşrederken bazı hususlara da özellikle dikkat ettik. Bunlardan birincisi, nüshanın rivayetini hemen her defasında aynen kabul ettik. Burada yaptığımız tenkitli neşir olmamakla beraber, elimizde bulunan nüshalardan, özellikle de Râşid Efendi Kütüphanesi 594 numaralı nüshayı metnin kontrolü için istifade ettik. Metinde yer yer karşılaştığımız bazı eksiklikleri ve müstensihthen kaynaklanan ufak tefek yanlışları bahsi geçen nüshalarla mukayese etikten sonra tamir yoluna gittik. 4026 numaralı nüshada bulunmayan, fakat vezin ve anlam gereği olması gereken kelime veya ibareleri diğer nüshalarla teyit etikten sonra metinde [] işaretinin içerisinde göstermek suretiyle verdik. Yazmada gördüğümüz derkenar kabili metinleri de dipnot hâlinde verneye çalıştık.

13 MAYIS 2009

D3262

27 MART 2008

MADDİ KAYITLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

⁵ Zehra Gümüş, *Pirî Paşa-zâde Cemâli...*

516-548

0189 - إبراهيم ده ده بن صالح الغله وي
Sahidi Ibrahim

العثماني المولوي الشاعر اللغوي كان شيخ زاوية
المولوية ببلده المعروف بشاهدي المتوفي
1550/957

(أنظر : هدية العارفين 27/1 ؛ ذيل كشف الظنون
377/2 ؛ محمد طاهر عثمانلي مؤلفري 92/1)
من تصانيفه :

1 - آفاق وأنفس - في التصوف (منظوم) (ف)
متحف مولانا رقم 4/2155 ورقة 235-236 ؛
رقم 5/2155 ورقة 236-238 ؛

2 - تحفة شاهدي - في اللغة (منظوم) (ت)

تاريخ التأليف 921 هـ طرنوالي رقم 1804 ؛ وحيد
باشا رقم 617 ورقة 44 ؛ رقم 2991 ورقة 28 ؛ بايزيد
رقم 7918 ، 6846 ، 6848 ، 6847 ، 6845 ،
6846 ؛ فاتح رقم 5196-5198 ؛ هدائي رقم 1670
، 5/1797 ، 1689 ؛ سليم آغا رقم 943 ورقة 40 ؛
رقم 953 ورقة 54 ؛ لاله لي رقم 3563 ؛ آياصوفيا رقم
4049 ؛ رقم 4683 ؛ نورعثمانيه رقم 4707 ؛ رقم
4753 ؛ داماد زاده رقم 1564 ؛ عاطف أفندي رقم
2719-2720 ؛ دار المتنوي رقم 565-567 ؛ حالت
أفندي رقم 570 ؛ رقم 580 ؛ خسرو باشا رقم 720 ؛
قليج علي باشا رقم 1005-1006 ؛ رقم 1032 ؛
سليميه رقم 594 ؛ فيض الله أفندي رقم 354 ؛ سليمانيه
رقم 2/852 ؛ رقم 4/876 ؛ لالا إسماعيل رقم 667 ؛
مجموعة رقم 3/654 ؛ بشير آغا رقم 629 ؛ أسعد أفندي
رقم 3218 ، 3219 ، 3220 ، 3221 ، 3224 ،
3225 ؛ حفيد أفندي رقم 439 ، 440 ؛ طبع في
إستانبول 1215 ، 1275 ؛

3 - تراش نامه - في الأدب (منظوم) (ف)

متحف مولانا رقم 2/2155 ورقة 232-234 ؛
رقم 10/2179 ورقة 110-1123 في الهامش ؛

4 - ديوان شاهدي - في الأدب (ف)

روان كوشكي رقم 1014 ورقة 289-414 ؛

متحف مولانا رقم 8/2179 في الهامش ؛

5 - عشق نامه - في الأدب (منظوم) (ت)

متحف مولانا رقم 8/1661 ورقة 42-45 ،

1270 هـ رقم 11/2179 ورقة 110-112 في

الهامش ؛ رقم 7/2467 ورقة 68-71 ؛

6 - فيض الهادي في مشكلات الشاهدي - في اللغة

ولي الدين أفندي رقم 5/3249 لم يعلم الشارح ؛

7 - كلشن أسرار - في اللغة (منظوم) (ت-ف)

تاريخ النظم 951 هـ حالت أفندي ملحق بمجموعة

رقم 74 ؛ ضيا بيك سيواس رقم 369 ؛ متحف

مولانا رقم 2182 ورقة 93 ؛

8 - كلشن توحيد - في التصوف (منظوم) (ف)

تاريخ التأليف 940 هـ ؛ آكاه سري رقم 87 ؛ بايزيد

رقم 3637 ورقة 129 ؛ رقم 3638 ورقة 124 ،

1243 هـ رقم 3699 ورقة 94 ، 1058 هـ رقم

2/5625 ورقة 36-151 ، 1073 هـ فساتح رقم

2787 ؛ كمانكش رقم 233 ورقة 154 ؛ لاله لي رقم

1910 ؛ نورعثمانيه مجموعة رقم 1/5008 ؛ حالت

أفندي رقم 225-226 ؛ محمد مراد رقم 75 ؛ رقم

156 ؛ سليميه رقم 6/635 ؛ رقم 7/635 ؛ طبع في

إستانبول 1298 ؛

9 - كلشن وحدت - في التصوف (ت)

آكاه سري رقم 447 ، 1323 هـ وحيد باشا رقم

1451 ورقة 14 ؛ هدائي رقم 663 ورقة 17 ؛

نورعثمانيه مجموعة رقم 14/5008 ورقة 134-148 ؛

روان كوشكي رقم 3/1992 ورقة 11-28 ؛ متحف

مولانا رقم 5163 ورقة 156 ، 1265 هـ رقم

2/2437 ورقة 143-148 ؛ حالت أفندي ملحق رقم

1/74 ؛ ولي الدين أفندي رقم 6/1804 ؛ عثمان أركين

رقم 3/948 ورقة 60-76 ؛ رقم 183 ورقة 35 ،

1323 هـ قيون أوغلي رقم 10199 ورقة 12 ؛

جامعة أرضروم قسم المبيعات رقم 140 ، 1264 هـ

10 - منظومة في العروض (ت)

أسعد أفندي مجموعة 15/3664 رقم 4/3746 ؛

ŞAHİDİ (1470 – 1550): Mutasavvıf şair. Muğla'da doğdu. Asıl adı Seyyid İbrahim Dededir. Gülşen-i Esrar adlı eserinde bahsettiği üzere, dedesi Rumeli'de savaflara katılmış bir fakih, babası Şeyh Hüdayi Salih ise Seyyid Kemâl müntesiplerindedir. Küçük yaşta babasını kaybetti. Babasının dostlarından bir kazzaz yanında çalıştı. Sonra İstanbul Fatih Medresesinde öğrenim gördü. Sonra Muğla'ya dönerek Vefâî Şeyh Bedreddin'e bağlandı. Onunla beraber Lâzkiyeye gitti, oradaki mevlevîhânenin şeyhi Fânî Dedeye intisab etti. Kütahyalı Divane Mehmed Çelebinin müritleri arasına katıldı. Onun vefatından sonra Muğla'ya döndü, Seyyid Kemâl Zaviyesini Mevlevîhâne hâline getirerek irşada başladı. Karahisar'da şeyhinin mezarını ziyaret ettiği sırada orada vefat etti ve Karahisar Mevlevihanesi haziresine defnedildi. Eserleri: Gülşen-I Vahdet (Türkçe 448 beyit, tasavvufî mesnevi); Gülşen-I Tevhîd (Farsça mesnevî, Mevlâna'nın Mesnevi'sindeki 600 beyti 3000 beyitle açıklamıştır. 1881'de yayımlandı.); Gülşen-i Esrâr (Farsça, kendi hayatı ile Divâne Mehmed Çelebinin özelliklerini ve Mevlevîliğin bâzı yönlerini açıklar). Konya MMK, nu. 2194, 2195' de; SK Hâlet Ef. Eki nu.74'de bulunmaktadır. Tuhfe-i Şâhidî (Farsça'dan Türkçe'ye manzum lûgat, 1858). Bu eserlerin dışında Şâhidî'ye atfedilen diğer eserler: Gülistan Şerhi; Gülşen-i İrfan; Müşâhedât-i Şâhidîyye, Sohbetnâme Divan, İşknâme; Tıraşnâme, Şahidî Manzumesi.

Kay.: BT, 1997, s.135; KA 4/2836; KATK s. 232-233; LTC 2/290-292; MN s.270; MŞ, 1971, s.244b; OM 1/92; SE s.104-105; SNM 2/15; SO 5/1560; TDEA 8/91-92; TGDEİS s.463; TN 1/478(2004); TŞ/HÇ 1/510; TŞ/L s.201; TŞM s. 250-253; VSMR s.140; Önder Göçgün, Diyarbakır Kütüphânesindeki bazı Türkçe El Yazması Edebî Eserler (I. Millî Türkoloji Kongresi Tebliğleri, 1980); Ahmet Hilmi İmamoğlu, Farsça- Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidî'nin Sözlüğü 7 b.d.t., Erzurum 1993; Mustafa Çıpan, Muğlalı Şahidî İbrahim Dede, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri, Divan ve Gülşen-i Vahdet Konya 1986; Numan Külekçi, Şahidî İbrahim Dede, Gülşen-i Vahdet, Ank. 1996. Nuri Şimşekler, Şahidî İbrahim Dede'nin Gülşen-i Esrar'ı Tenkidli Metin-Tahlil, Selçuk Üniversitesi SBE dt Konya 1998. N. AÇIK

ŞAHİN (1849-1900): Azerbaycan şairi. Şuşa'da doğdu. Asıl adı Mirze Ebdül Hüseyneli oğlu Şahin'dir. Şuşa'da öğrenim gördü. Başlangıç döneminde Meclis-i Feramuşan'ın toplantılarına katıldı. Sonradan Kuzey Kafkasya'daki Buynaksk şehrine göçtü. Orada vefat etti. Şiirlerine az örnek kaldı.

Kay.: Poetik Meclisler. Bakû 1987, s.185,196: TDTEA 3/358,371. ♦♦M. CUNBUR

ŞAHİN, Ahmet (1935-): Yazar. Yozgat'ın Çayıralan ilçesine bağlı Aşağı Yahyasaray köyünde doğdu. 1951'de Kayseri'de hafızlığını dinletti. 1960'da müezzin olarak Süleymaniye Camiinde görev aldı. 1961'da *Hüradem* gazetesinde ilk yazıları çıktı. *İttihat* gazetesinde fıkıh yazıları ile Arapça'dan tercümeleleri yayımlandı. *Tarihin Şeref Levhaları* adlı eseri de ilk defa bu gazetede çıktı. *Yeni Asya* ve *Yeni Nesil* gazetesinde günlük yazılar yazdı. 1982'de emekli oldu. *Zaman* gazetesinde, *Sur* ve *Zafer* dergilerinde yazılar yazdı. **Eserleri:** *Dualarımız* (1985), *İnsan ve Din* (1986), *İslâm Büyükleri* (1986), *Tarihin Şeref Sayfaları* (1987), *Suallî Cevaplı Dinî Bilgiler* (1988), *Âile Hayatımız* (1988), *Hayatın Gayesi* (1988), *Sünnet Işığında Hayat* (1988), *Esas Nokta* (1988), *Hayatın Gerçekleri ve Biz* (1988), *Bir Oku, Bin Düşün* (1988), *Onlar Böyleydi* (1988), *Geçmişten Günümüze İbretli Bakışlar* (1988), *Suallî- Cevaplı Fetvalar* (İst. 1988). *Nasıl Sahabe Oldular* (1988), *Yaşanmış Hikâyeler* (1988), *Günümüz Müslümanından Aile İmtihanı* (1994), *Dinî Hikâyeler* (der.1994), (1985), Ahmet Şahin Set Fihristi (21 kitabının indeksi, 1995), *İmanda Birlik Vatanda Dirlük* (1996), *Sohbetler Ne Haldeyiz=, İslâm'ı Böyle Yaşadılar, Meğer Biz Neymişiz, Olaylar Konuşuyor, Aile İmtihanı, Ateşte Yanmayanlar*.

Kay.: Durali Doğan, *Yozgat Şair ve Yazarları*, s. 352-353; A. Şahin, *Tarihin Şeref Levhaları*, (İst. 1981) s. 183; TYA s.862-863. ♦♦H. AĞCA

ŞAHİN, Ahmet Metin (11.1.1935-): Şair. Ağrı'nın Tutak ilçesinde doğdu. Doğubeyazıt eşrafından Askerhan Ağa'nın oğludur. Van Erciş Köy Enstitüsü'nü 1951'de bitirdikten sonra Tutak köylerinde ilkökul öğretmenliği

Mustafa Uzun

173440

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI:57

Rektörlük Yayınları:37

Şahidi İbrahim (181565)

30-11-2008

Muğlalı Şahidi İbrahim Dede
TUHFE-İ ŞAHİDİ
(FARŞA - TÜRKÇE MANZUM SÖZLÜK)

Yrd.Doç.Dr. Ahmet Hilmi İMAMOĞLU

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	173440
Tas. No:	401.5 SAH. T

MUĞLA, 2005

Şahidi İbrahim

23 KASIM 2000

TUHFE-İ ŞÂHİDÎ ŞERHLERİ

Yusuf Öz

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	73422
Tas. No:	491.5 Öz. I

KONYA 1999

BASINDAN

INTERNET'E TÜRKÇE KARAKTERLER

Türkiye Bilişim Derneği (TBD), harf devriminin 70. yılına girerken "Internet'te Türkçe devrimi" kampanyasını başlattı.

TBD harf devriminin gerçekleşmesinden tam 70 yıl sonra bu kez de Internet'te Türkçe karakter kullanımını sağlamak amacıyla "Harf devrimi-YENİDEN" kampanyasını başlattı. Prof. Dr. Ümit Karakaş, yaptığı konuşmada elektronik posta iletişimde (ç, ş, ğ, i) gibi Türkçe karakterler yerine garip şekillerin çıkmasının sorunlara yol açtığını belirterek, Internet üzerinde Türkçe kullanım için aslında teknik olarak bir engel bulunmadığını bildirdi. 1985-89 yıllarında oluşturulup uluslar arası tescilli yapılan ISO 88 59 Tablo 9 ve bütün Avrupa ile birlikte Türkiye'yi de içine alan RFC 1428 (1993) ile kendi dilimizde elektronik mektup yazma yolunun açık olduğunu bildiren Karakaş, tüm kullanıcılar ve servis sağlayıcıların iş birliğiyle sorunun çözüleceğini vurguladı.

8 Ağustos günü başlatılan "Internet'te harf devrimi" kampanyası süresince yapılacak olan etkinlikler kapsamında bir de yarışma düzenlenecek. TBD'nin düzenlemekte olduğu "Genç Bilişimciler" yarışması 1998 yılında, elektronik mektup dağıtımında Türkçenin diğer Avrupa dillerinde olduğu gibi tüm özellikleriyle kullanılmasına olanak sağlayan "elektronik mektup dağıtım" programı geliştiren genç yazılımcılara verilecek. TBD, bu tür bir programı gerçekleştiren ekiplerden 1, 2 ve 3'üncüyü toplam 525 milyon nakit parayla ödüllendirecek. Bilgi toplumunda ilerleyen yolda önemli araçlardan biri olan Internet kullanımının her geçen gün biraz daha yaygınlaştığı 80 bin civarında Internet kullanıcısının bulunduğu ülkemizde, Internet'te Türkçe karakter sorunu yaşanmasını, kullanıcıların yeterli bilgi sahibi olmayışlarına ve teknoloji sağlayıcıların gerekli özeni göstermemesine bağlayan Prof. Karakaş, tüm kullanıcıları ve servis sağlayıcıları kampanya için iş birliğine davet etti.

Yeniüzyıl, 16.9.1997, s. 12

TÜRK DİLİ, sayı: 551, Kasım 1997, s. 471-474

D. 127

DEĞERLENDİRMELER

Şâhidî İbrahim Dede, *Gülşen-i Vahdet*, (hızl. Yard. Doç. Dr. Numan Külekçi), Ankara 1996, Akçağ Yayınları, 145+25 sayfa tıpkıbasım.

Edebiyatımızda tasavvufî yaklaşımla kaleme alınmış eserler oldukça fazladır. Bu eserlerden biri de, 15. yy.'ın ikinci yarısı ile 16. yy.'ın ilk yarısında yaşamış Mevlevî Şeyhi Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede'nin *Gülşen-i Vahdet* adlı mesnevîsidir.

Muğla'da Mevlevî geleneğini sürdüren Şâhidî, H. 875-957/M.1470-1550 yılları arasında yaşamıştır. O, Tuhfe-i Şâhidî adlı eserinde;

Gedâyam Şâhidî-i Mevlevîyem
Diyâr-ı Menteşede Muğlavîyem

diyerek, Muğlalı olduğunu belirtmektedir. Çocukken babası Hudâyî'den eğitim gören Şâhidî, İstanbul Fatih Medresesinde ve Bursa Yıldırım Han Medresesinde ilim tahsil etmiştir. Medrese öğreniminden sonra, Muğla'da Şeyh Bedreddin'e intisap etmiş ve ondan tefsir öğrenmiştir. Daha sonra Denizli (Lazkiye)'li Mevlevî Şeyhi Fânî Dede'ye bağlanmış, Hz. Mevlânâ soyundan Paşa Çelebi'ye mürit olmuştur. Bir süre sonra, kendi isteği ile Afyon ve Kütahya dolaylarında Mevlevî tarikatının yayılmasında büyük hizmetleri olan Divânî Muhammed Çelebi'ye bağlanmıştır. Şâhidî, yaşadığı sürece Mevlânâ'ya derin bir sevgi ve bağlılık duymuştur. O, şeyhi Divânî Muhammed Çelebi ölünce, Muğla'ya gelerek babasının tekkesine post-nişîn olmuş ve ölünceye kadar Muğla halkını irşat etmiştir.

Şâhidî İbrahim Dede, Farsça ve Türkçe eserler yazmıştır. Şâhidî'nin eserlerini Türkçe *Divan*, *Farsça Divan*, *Gülşen-i Tevhîd*, *Gülşen-i Esrâr*, *Tuhfe-i Şâhidî*, *Gülistan Şerhi*, *Sohbet-nâme*, *Gülşen-i Vahdet* ve *Mevlid* olmak üzere sıralayabiliriz.¹

1 Mustafa Çıpan, *Muğlalı Şâhidî Dede, Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, Konya 1986, s.33. Çıpan, Şâhidî ile ilgili olarak yüksek lisans tezi de hazırlamıştır: *Muğlalı İbrahim Şâhidî, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri: Divan ve Gülşen-i Vahdet'in Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1985; Mevlid için bakınız: Necla Pekolcay, *Mevlid*, Ankara 1993, s. 43; Hasi-be Mazzoğlu, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, *Türkoloji Dergisi*, 4. cilt, 1. sayı, s. 62.

Archivum Ottomanicum, 15, 1997 Wiesbaden, s. 5-88.

D. 468

Şahidi, İbrahim

THE TUHFE-I ŞAHİDİ:
A SIXTEENTH CENTURY PERSIAN-OTTOMAN
DICTIONARY IN RHYME*

ANTOINETTE C. VERBURG

PART I

PRELIMINARY REMARKS

One of the first Turkish manuscripts obtained by the Leiden University Library is a copy of the *Tuhfe-i Şahidî*, a sixteenth century Persian-Ottoman dictionary in rhyme.¹ Through the years five other copies were added to the collection, together with a microfilm of a sixth.² Apart from Leiden many libraries in and outside Turkey possess one or more copies of the *Tuhfe-i Şahidî*³. The large number of manuscripts of the *Tuhfe* still existent indicates that the text was read and used by many people, presumably school-children. Moreover, the *Tuhfe* gave rise to contemporary comments both in Turkish and Arabic.⁴ Therefore, the text offers several reasons for profound investigation. However, apart from a lithograph⁵ (without any notes or introduction) the text has never been published, let alone studied in any sort of way. In TIETZE's survey of Ottoman-Turkish lexicography the *Tuhfe* is mentioned under the heading "Pädagogisch-mnemotechnische Wörterbücher (Reimwörterbücher)", but no further information is added.⁶ DENY

* I would like to thank prof. Barbara Flemming, for her advice and support; dr. Johan ter Haar, for correcting the Persian closing lines of each stanza; and Thijs Rault, for his technical assistance.

¹ Leiden ms. Or. 148 Gol.; for further codicological data see Appendix 1.

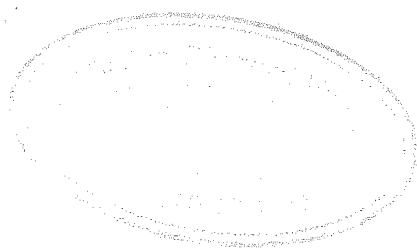
² See Appendix 1.

³ See Appendix 1.

⁴ For a survey of this see C.A. STOREY, *Persian literature. A Bio-bibliographical survey*. Vol. III, part I A (Lexicography) (Leiden 1984) 66-69; 68-69.

⁵ Istanbul 1275 (1858/9). See F.E. Karatay, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe basmalar alfabe kataloğu (1729-1928)* II (Istanbul 1956) 762.

⁶ A. Tietze, "Die Lexikographie der Turksprachen, I: Osmanisch-Türkisch", in: *Wörterbü-*

61 PRALL

1897

181565

**DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI
FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tez Özetleri 1990-1998, Konya, 1999. İSAM-DN:75074

cilt: I

**DOKTORA
Ph.D.DISSERTATION**

11 AGUSTOS 2001

**ŞÂHİDÎ İBRÂHÎM DEDE'NİN GÜLŞEN-İ ESRÂR'I TENKİTLİ
METİN-TAHLİL**

Nuri ŞİMŞEKLER

Danışman : Prof.Dr.Adnan KARAIŞMAİLOĞLU
1998, Sayfa: 27+331

Farsça Gülşen-i Esrâr mesnevisi, Şâhidî (Ö.1550)'nin en önemli eserlerinden biri olup; 1544 yılında telif edilmiştir.

Eser, Allah (c.c.)'ın Esmâ'u'l Hüsnâ'sından olan bazı isimlerinin açıklanmasından meydana gelen Tevhîd, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nebilerin en seçkini olduğu konusu işlenen Na't ve Hz. Mevlânâ'ya övgüyle başlar; Gülşen-i Esrar'ın te'lif sebebi zikredildikten sonra, Ayet, Hadis-i Şerif ve Mevlânâ'nın şiirlerinden yapılan iktibas ve tazminlerle çeşitli tasavvufi konuların açıklanmasıyla devam eder. Bu bölümde üzerinde durulan en önemli konular; şeyhlik, müridlik, aralarındaki ilişki, gerçek şeyh nasıl olmalı, dünya malına düşkün yalancı şeyhler, ilahi aşkla mecazi aşkın tanımı, özellikleri gibi mevzulardır.

Devamında Hz. Mevlânâ'nın şiirlerinden yapılan tazminler, açıklanan tasavvufi konulara bunların delil olarak sunulması ve bu şiirlerin şerhedilmesi yer alır.

Eserin son bölümünde ise, Şâhidî, dedesi, babası, döneminin bazı siyaset adamları, mevlevileri ve özellikle şeyhi Dîvâne Mehmed Çelebi (ö.1529)'nin hayatı ve yaşayışı hakkında detaylı bilgiler verilir. Eser bu bölümüyle de tarihi bir kaynak niteliğindedir.

***

**THE GÜLŞEN-İ ESRÂR OF ŞÂHİDÎ İBRÂHÎM DEDE EDITION CRITIC-
ANALYSIS**

Gulshen-i Israr (a persian Masnavi) is one of the most important books of Shahidi (d.1550) written in the year 1544.

In the beginning, the poet has given some very interesting explanations of a few names of the Almighty Allah and has discussed the topic of Touhid (unitarianism) as well.

PİRİ PAŞA-ZÂDE MEHMED B. ABDÜ'L-BÂKİ EL-CEMÂLÎ'NİN
TUHFE-İ ŞÂHİDİ ŞERHİ: TUHFE-İ MİR

Zehra GÜMÜŞ*

Özet

Çoğu kaynakta bahsi bile geçmeyen manzum sözlükler Türk edebiyatı sahasında göz ardı edilen eserlerdir ve sadece Klâsik Türk Edebiyatı sahasının değil aynı zamanda içerdikleri kelimeler bakımından Türk leksikolojisinin de önemli malzemelerindedir. Manzum sözlükler hacmi küçük, faydası çok ve ezberi kolay eserlerdir. Bu sözlüklerin yazılıştaki asıl amacı sibyan mektebine yeni başlayan çocuklara kolaylıkla kelime ezberletmek, edebî sanatları ve bunun yanında aruz vezni ve takfî'i öğretmektir. Anadolu sahasında yazılan manzum sözlük sayısı elliyi geçmektedir. Ancak bunlar arasında metinleri neşredilenlerin sayısı henüz dördtür. Tuhfe-i Şâhidî manzum sözlükler arasında en çok rağbet gören, Türkiye'deki kütüphanelerde, koleksiyonerlerde, yurt dışındaki kütüphanelerde yüzlerce nüshası bulunan ve 1848-1867 yılları arasında 5 kez basılan bir sözlüktür. Bu eserin yazılış amacı Mesnevi'de geçen "garib" yani anlaşılması güç olan kelimeleri derlemek ve açıklamaktır. Bu eser, hakkında bir doktora tezi hazırlanmıştır ve 2006 yılında neşredilmiştir. Manzum sözlüklere yazılan şerhler ise hâlâ keşfedilmeyi beklemektedir. Henüz hiçbir manzum sözlük şerhinin metni ortaya konmamıştır. Biz bu çalışma çerçevesinde Piri Paşa-zâde Mehmed b. Abdü'l-bâkî El-Cemâlî'nin Tuhfe-i Şâhidî'ye yaptığı şerhi, yani Tuhfe-i Mir'i şerh metodu bakımından tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: manzum sözlük, manzum sözlük şerhleri, Tuhfe-i Şâhidî, Piri Paşa-zâde Cemâlî, Tuhfe-i Mir

Şerh of Tuhfe-i Şâhidî : Piri Paşa-zâde Mehmed b. Abdü'l-bâkî El-Cemâlî's Tuhfe-i Mir

Verse dictionaries which are even never talked about in any sources are paid in sufficient attention. And they are the materials of not only Classical Turkish Literature but also of Turkish Lexicology in respect of the words they include. Verse dictionaries are small in volume, very useful and easy to memorize. These dictionaries' main aim is to have new children in Sibyan school memorize new words, to teach literary arts and also to teach prosody and takfî. The number of verse dictionaries that are written in Anatolian area is more than fifty. However, only four of them were published. Tuhfe-i Şâhidî has many copies in the libraries in Turkey and foreign. And it is a dictionary which was printed five times between the years of 1848-1867.

The aim of writing this work is to collect and explain unclear words in Mevlânâ's Mesnevi. Although there is a doctorate thesis on this dictionary, it has been published in 2006. Any commentary on verse dictionaries are not studied yet. In this paper, we will try to introduce Piri Paşa-zâde Mehmed b. Abdü'l-bâkî El-Cemâlî's Şerh: Tuhfe-i Mir in the respect of commentary method.

Key Words: verse dictionary, şerh of verse dictionaries, Tuhfe-i Şâhidî, Piri Paşa-zâde Cemâlî, Tuhfe-i Mir

* Türk Dili Öğretmeni, Erciyes Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü Türkçe Öğretmeni, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. gumuszehra@gmail.com

Manzum sözlükler sadece Klâsik Türk Edebiyatı sahasının değil aynı zamanda içerdikleri kelimeler bakımından Türk leksikolojisinin de önemli malzemelerindedir. Biz bu çalışma çerçevesinde, aynı zamanda yüksek lisans tezimizin de konusu olan, Piri Paşa-zâde Mehmed b. Abdü'l-bâkî El-Cemâlî'nin Tuhfe-i Şâhidî isimli Türkçe-Farsça sözlüğe yaptığı şerhi ve Tuhfe-i Şâhidî'yi tanıtmaya ve müellifleri hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız. Tuhfe-i Şâhidî bilindiği üzere manzum sözlükler arasında en çok rağbet gören, Türkiye'deki kütüphanelerde, koleksiyonerlerde, yurt dışındaki kütüphanelerde yüzlerce nüshası bulunan ve 1848-1867 yılları arasında 5 kez basılan bir manzum sözlüktür.

Çoğu kaynakta bahsi bile geçmeyen manzum sözlükler Türk edebiyatı sahasında göz ardı edilen eserlerdir. Bugüne kadar yayınlanan manzum sözlük metinlerinin sayısı ancak altıdır: bunlardan biri Sünbülzâde Vehbî'nin Tuhfe'sidir ki Turgut Karabey ve Numan Külekçi'nin ortak neşridir,¹ birisi Atabey Kılıç tarafından neşredilen Osman b. Mustafa Keskin'in Manzûme-i Keskin'idir,² bir diğeri ise Ahmet Remzî Akyürek'in Tuhfe-i Remzî'sidir, eseri Ahmet Kartal neşretmiştir.³ Cemal Muhtar'ın iki sözlüğün metnini birden verdiği İki Kur'an Sözlüğü *Lugat-ı Feriştioğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlahî*⁴ den sonra ise neşredilenlerin arasında Ahmet Hilmi İmamoğlu'nun doktora tezi olarak hazırlayıp daha sonra Muğla Üniversitesi Yayınları arasında neşrettiği Tuhfe-i Şâhidî⁵ ve Bekir Çınar'ın Akçağ Yayınları arasında neşrettiği Miftâh-ı Lisân⁶ eklenmiştir. Yani sayı henüz altıdır ancak bu sayıya Nuhbe-i Vehbî⁷ ile ilgili doktora tezini de eklememiz gerekmektedir. Manzum sözlüklere yazılan şerhler ise hâlâ keşfedilmeyi beklemektedir. Bu konuda Atabey Kılıç'ın Manisa'da II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı kongresinde sunduğu "*Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sibyan Şerhi 'Hediyetü'l-İhvân'*"⁸

¹ Sünbülzâde Vehbî, *Tuhfe*, (Haz: Yrd. Doç. Dr. Numan Külekçi, Yrd. Doç. Dr. Turgut Karabey), Erzurum, 1990. Ayrıca bkz. Atabey Kılıç, "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Vehbî", *Turkish Studies*, 1. Cilt 4. Sayı Bahar 2007, 410-475. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/kilicatabey.pdf>

² Atabey Kılıç, *Mustafâ bin Osmân Keskin, Manzûme-i Keskin*, Laçın Yayınevi, Kayseri 2001.

³ Ahmet Kartal, *Tuhfe-i Remzî*, Akçağ, Ankara 2003.

⁴ Muhtar, Cemal, *İki Kur'an Sözlüğü: Lugat-ı Feriştioğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlahî*, Marmara Üniversitesi

⁵ Ahmet Hilmi İmamoğlu, "*Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidi'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)*", Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1993; Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Muğlalı Şahidi İbrahim Dede Tuhfe-i Şahidi Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2006.

⁶ Bekir Çınar, *Miftâh-ı Lisân Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

⁷ Necmettin Yurtseven, "*Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lugatlar ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si*", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

⁸ Atabey Kılıç, "Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sibyan Şerhi 'Hediyetü'l-İhvân'" Celal Bayar Üniversitesi "*II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi*", 11-12-13 Kasım 2005 Manisa; Atabey Kılıç, "Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sibyan Şerhi Hediyetü'l-İhvân", *Turkish Studies* 1. Cilt 1. Sayı Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, s. 19-28. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi1/makale/kilic.pdf>

12 MART 2008

D. 3262

TÜRKÇE-FARŞÇA MANZUM SÖZLÜKLERDEN TUHFE-İ ŞAHİDİ (METİN)

*Bu hisâb üzr'it bu mısra'dan şumâr
"Kaldı senden Şâhidî nev-yâdgâr"¹*

beytindeki tarih mısraının işaret ettiği üzere H. 921 / M. 1514'te kaleme alınmıştır. Şâhidî, eserini Anadolu sahâsında yazılan manzum sözlüklerin pek çoğuna ilham kaynağı olan Tuhfe-i Hüsâm'a nazire olarak yazmıştır. Tuhfe-i Şâhidî de Tuhfe-i Vehbî gibi asıl sözlük kısmından önce gelen besmele, hamdele, salvele ve sebeb-i telif kısımlarına sahiptir. 61 beyitten oluşan bu kısımdan sonra gelen asıl sözlük kısmı 451 Beyitten oluşmaktadır. Bu kısımdaki kelime sayısı 1400 civarındadır.²

Tuhfe-i Şâhidî, tertip ve kelime kadrosundaki zenginlik sebebiyle, daha sonra yazılan pek çok manzum sözlüğe örnek olmuştur. Kusûrî'nin Tazmîn-i Tuhfe-i Şâhidîsi, Denizlili Mustafâ b. Osman Keskin'in Manzûme-i Keskinî³ ve Antepli Fedâî Mehmed'in Tuhfe-i Fedâî'si gibi eserler Şâhidî lûgatına nazire olarak yazılmışlardır. Bunların yanı sıra Şâhidî'ye şerhler de yapılmıştır.⁴ En meşhurları içerisinde Süfî-i Bosnavî'nin "Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî"si, Abdülkâdir b. Ömer Bağdâdî'nin "Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî"si, Abdurrahmân b. Abdullâh-ı Kuddûsî'nin "Tuhfetü'l-Mülûk"⁵, Nâdîde Ahmed Hâfîz'ın "Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî"si ve Pîri Paşa-zâde Mehmed Cemâlî'nin "Tuhfe-i Mîr"i yer almaktadır. Bunlardan sadece son zikrettiğimiz eser üzerinde bir çalışma yapılmıştır.⁵

Biz bu çalışma çerçevesinde ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız Tuhfe-i Şâhidî'nin metnini, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026 numarada kayıtlı bulunan manzum sözlük mecmuasının 41b-72a varakları arasında bulunan nüshasından hareketle bilim dünyasının istifadesine sunmaya çalışacağız. Eserin yukarıda da belirttiğimiz üzere sadece Türkiye kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunmaktadır. Elde bulunan, kayda geçmemiş nüshaları da bulunacağı için, şu hâlde eserin ilmî usullerle tenkitli neşrinin yapılması pek mümkün görünmemektedir. Fakat, edebiyatımız, özellikle de sözlük bilimi, Mevlevî ve çocuk edebiyatı için önemi gözardı edilemeyecek kadar fazla olan Tuhfe-i Şâhidî'nin metnini daha fazla geciktirmeden transkripsiyon harfleri ile ortaya koymak gerektiği de âşikârdır. Biz adı geçen nüshaya dayanarak Tuhfe-i Şâhidî'nin metnini neşrederken bazı hususlara da özellikle dikkat ettik. Bunlardan birincisi, nüshanın rivayetini hemen hemen her defasında aynen kabul ettik. Burada yaptığımız tenkitli neşir olmamakla beraber, elimizde bulunan nüshalardan, özellikle de Râşid Efendi Kütüphanesi 594 numaralı nüshayı metnin kontrolü için istifade ettik. Metinde yer yer karşılaştığımız bazı eksiklikleri ve müstensihnten kaynaklanan ufak tefek yanlışları bahsi geçen nüshalarla mukayese ettikten sonra tamir yoluna gittik. 4026 numaralı nüshada bulunmayan, fakat vezin ve anlam gereği olması gereken kelime veya ibareleri diğer nüshalarla teyit ettikten sonra metinde [] işaretinin içerisinde göstermek suretiyle verdik. Yazmada gördüğümüz derkenar kabîli metinleri de dipnot hâlinde vermeye çalıştık.

¹ Tuhfe-i Mîr, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa No. 1477, vr. 326b.

² Zehra Gümüş, *Pîri Paşa-zâde Cemâlî Mehmed b. Abdülbâkî, Tuhfe-i Mîr [Tuhfe-i Şâhidî Şerhi], (İnceleme-Tenkitli Metin- Sözlük-Tıpkıbasım)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006, s. 10; A. Hilmi İmamoglu, *Farşça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şâhidî'nin Sözlüğü...*, s.35-36.

³ Atabey Kılıç, *Mustafâ bin Osmân Keskin, Manzûme-i Keskin, Laçın Yayınevi, Kayseri 2001.*

⁴ Yusuf Öz, *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayını. Konya 1999. s.23-111.

⁵ Zehra Gümüş, *Pîri Paşa-zâde Cemâlî...*

[41b] Tuhfe-i Şâhidî

Bismillâhî'r-Rahmânî'r-Rahîm

(Mefâilün mefâilün feilün)

Şâhidî, İbrahim (181565)

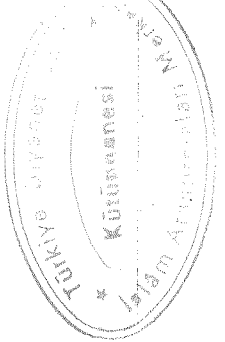
11 EYLÜL 2008

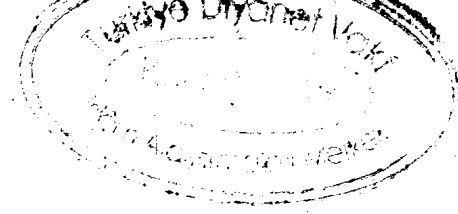
- 1 Be-nâm-ı Hâlık u Hayy u Tüvânâ
Kâdim ü Kâdir ü Bînâ vü Dânâ
- 2 Senâ vü hamd ü şükr-i bî-nihâye
Sipâs u minnet-i bî-hadd ü gâye
- 3 Aña kim var idüp bu kâ'inâtı
Yaratdı hem hayâtı hem memâtı
- 4 Yoğiken "ol" didi var oldı 'âlem
Hem itdi kudretiyle hâki âdem
- 5 Anuñ neslinden itdi enbiyâyı
Huşûşâ kim Habîbi Muştafâyı
- [42a] 6 Şalâtıla selâm ol şâha dâ'im
K'anuñla dîn-i İslâm oldı kâ'im
- 7 Dağı aşhâb u âline ki bunlar
Anuñ şer'ine oldılar muşahhâr
- 8 Pes andan şöñra bil merhûm u mağfûr
Hudâyî ol kemâlâtla meşhûr
- 9 Ki vâlidür bu muhtâc u gedâya
Ola rûhına rahmet bî-nihâye
- 10 Dağı ma'sûm iken cehdile merhûm
Okutmuşdı lûgatler baña manzûm
- 11 Okıdum evvelâ Tuhfe-Hüsâmı
Mu'a'ttar old'anuñla can meşâmı
- 12 Dağı manzûm okıtdı çok lûgâti
İçürdi şab'ına âb-ı hayâtı
- 13 Şu resm oldum lûgat 'ilminde mâhir
Lûgat kim bilmesem olaydı nâdir
- [42b] 14 Gedâ deh sâle oldıkda Hudâyî
İdüp rihtlet kodı dâr-ı fenâyı

Atabey Kılıç, "Türkçe-Farşça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)", Klasik

Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler, Ankara-2007, s.372-409.

İSAM: 173593

Şâhidî İbrâhim Dede

GÜLŞEN-İ VAHDET / Numan Külekçi

AKÇAĞ YAYINLARI : 132

Kaynak Eserler : 20

GÜLŞEN-İ VAHDET
(Yüz İle İlgili Tasavvufî Remzler)

ISBN 975-338-104-2

Kapak: Bekir Soysal

Baskı: Burak Matbaası 3851790

1. Baskı 1996-Ankara

02 EKİM 1996

Hazırlayan

Y.Doç.Dr. Numan KÜLEKÇİ

AKÇAĞ

Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Tuna Cadd. 8/1 06420 Kızılay/Ankara

Tel:(312) 4321798-4338651

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	42353
Tasnif No:	T811-216 ŞAH-G

علي زكي البوسنوي الرومي الحنفي المتوفى سنة ١١٢٣ هـ (هدية العارفين ١: ٧٦٤).
- شرح تحفة الشاهدي.

أحمد بن محمد السلامي الدمشقي المعروف بابن الأغرسيوزي النحوي المتوفى سنة ١١٢٦ هـ (سلك الدرر ١: ١٨٣، هدية العارفين ١: ١٦٩).

- تذكرة المنتهى وإفادة المبتدي
(شرح تحفة الشاهدي) خ بداز الكتب
الظاهرية الأزهرية ١: ٢٧٧ (ذيل كشف
الظنون ١: ٢٧٧).

محمد عصمت بن إبراهيم الرومي الحنفي المعروف بحاجي خليفة المتوفى سنة ١١٦٠ هـ (هدية العارفين ٢: ٣٢٦).

- فيض الهادي شرح تحفة الشاهدي (تركي)
(ذيل كشف الظنون ٢: ٢١٦) فرغ من تأليفه سنة ١١١٦ هـ.

محمد بن مراد بن علي المرادي الدمشقي المتوفى سنة ١١٦٩ هـ (سلك الدرر ٤: ١١٤، هدية العارفين ٢: ٣٣٠، كحالة ١٢: ١١).
- مزيل الخفا شرح تحفة الشاهدي.

حاتم بن عبد الله اليكشيهري المتوفى سنة ١١٧١ هـ (هدية العارفين ١: ٢٥٩).
- شرح تحفة الشاهدي (تركي)
(ذيل كشف الظنون ٢: ٤٣).

مصطفى بن يوسف بن مراد المستاري البوسنوي المتوفى سنة ١١٩٩ هـ (هدية العارفين ٢: ١١٩٩).

(٤٤٣).
- شرح تحفة الشاهدي.

أحمد بن أحمد بن أحمد بن إبراهيم المعروف بحياتي الأبيستاتي المتوفى سنة ١٢٢٩ هـ (هدية العارفين ١: ١٨٣).
- شرح تحفة الشاهدي.

عبد الباقي بن أبي بكر الرومي الملقب بناصر المولوي المتوفى سنة ١٢٣٦ هـ (هدية العارفين ١: ٤٩٧، كحالة ٥: ٧١).
- شرح تحفة الشاهدي.

علي بن عبد الله الأزميري المتخلص بحجابي زاده المتوفى سنة ١٢٥٣ هـ (هدية العارفين ١: ٧٧٥).
- شرح تحفة الشاهدي.

محمد مراد بن عبد الحلیم الرومي المتوفى ١٢٦٤ هـ (هدية العارفين ٢: ٣٧٢).
- مزيل الخفا شرحه تحفة الشاهدي.

عبد الرحمن المغنيساوي الرومي بن الشيخ عبد الله القدوسي الخلوئي المتوفى سنة ١٢٦٥ هـ (هدية العارفين ١: ٥٤٩، ذيل كشف الظنون ١: ٢٥٩).
- شرح منظومة الشاهدي.

محمد سعيد الحاج يوسف أفندي.
- كاشف الأذكياء (ترتيب تحفة الشاهدي)

أوله: الحمد لله الخ بالتركية خ كوبريلي برقم ٦٨٠.
وشطر تحفة الشاهدي:

عمر بن أحمد العينتابي المتخلص بقصوري المتوفى سنة ١١٤٠ هـ (هدية العارفين ١: ٧٩٩).

○ تشطير تحفة الشاهدي.

تحفة شاهدي (بالتركية)

لشاهد بن إبراهيم دده المتوفى سنة ٩٥٧ هـ.
أولها:

ينام خـــــــــــــــــالق وحي توانا قـــــــــــــــــديم وقـــــــــــــــــادر وبيننا ودانا
منظومة في اللغة خ كوبريلي سنة ١١٤٨ هـ برقم ٦٧٨.
***

عبد القادر بن عمر البغدادي المتوفى سنة ١٠٩٣ هـ (خلاصة الأثر ٢: ٤٥١، هدية العارفين ١: ٦٠٢، الأعلام ٤: ٤١ وسبق في مواضع).
- (تعريب) (شرح) الشاهدي
أوله: الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيد المرسلين الخ (بالتركية)
- شرح التحفة للشاهدي في اللغة.

عبد الله محمد الحبشي، جامع الشروح والحواشي، (معجم الشامل لأسماء الكتب المشروخة في التراث الإسلامي وبيان شروحه)، الجزء الأول، 1425/2004، أبو ظبي، ص. 558-580. ISAM 130564.

نسخه‌های دست‌نویس این اثر بسیار کم‌یاب است. تنها دو نسخه دست‌نویس از آن به شماره‌های 2194A-6-56 و 2195-E4.40 در موزه قونیه نگهداری می‌شود. همچنین در مجموعه‌ای به شماره ۷۴ در بخش الحاقی کتابخانه حالت‌افندی نسخه‌ای از آن نگهداری می‌شود که در فهرست آن گویا نام گلشن اسرار «عمداً به گلشن راز بدل شده است».

منابع: زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی، ۲۱۵؛ عثمانلی مؤلفاری، ۹۲/۱؛ مولویه بعد از مولانا، ۱۸۰ - ۱۸۱؛ نگاهی به روند نفوذ و گسترش زبان و ادب فارسی در ترکیه، ۲۱۹؛ هدیه‌العارفین، ۲۷/۱.

معصومی

گلشن انوار (gol.šan-e.an.vār)، منظومه‌ای به ترکی در اخلاق دینی، سروده یحیی تاشلیجالی (۹۹۰ ق). این مثنوی به پیروی از مخزن‌الاسرار نظامی سروده شده است. گلشن انوار نخستین منظومه از خمسه شاعر و به نام سلیمان قانونی (۹۲۶ - ۹۷۴ ق) است. نسخه‌ای دست‌نویس از این اثر در مجموعه‌ای به شماره Or.1147 در موزه بریتانیایی نگهداری می‌شود.

منابع: تذکره الشعراء حسن چلبی، ۱۰۰۴/۲؛ عثمانلی مؤلفاری، ۷/۲؛ ۴۹۷؛ فهرس المخطوطات ترکیه‌العثمانية، ۲۴/۱؛ کابشناسی نظامی گنجوی، ۴۲۹ - ۴۳۰؛ ناجی طوقماق، «خمسه‌سرایان عثمانی»، مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی بزرگداشت نهمین سده تولد حکیم نظامی گنجوی، ۲۹۹/۳ - ۳۰۰.

Catalogue of the Turkish manuscripts in the British museum, 187; Türk edebiyatı ansiklopedisi, 4/1109-1110.

رشتن‌زاده

گلشن توحید (gol.šan-e.tow.hid)، کتابی منظوم به فارسی در شرح مثنوی معنوی، سروده ابراهیم‌دهده شاهدهی (۸۷۵ - ۹۵۷ ق). وی نخست از دفترهای ششگانه مثنوی معنوی، از هر دفتر صد بیت برگزیده و «مفردات مثنوی» نامیده و سپس هریک از بیت‌ها را با پنج بیت از خود شرح داده و گلشن توحید نامیده است. شاهدهی‌دهده در این باره می‌گوید: «من شش صد بیت گفتم سه هزار - ماند از من عاشقان را یادگار / چون که با عون خدا کردم تمام - گفتم او را گلشن توحید نام / هم نیشتم آن زمان تاریخ او - بلبلای کو گلشن توحید جو». گلشن توحید بدون دیباچه و در

کوپرولو نگهداری می‌شود، آمده است؛ تذکره تشریفات الشعرا که نخستین تذکره منظوم در ادبیات ترکی است. این تذکره در دو هزار و چهارصد بیت است و دوست‌وده بیت از اشعار خود مؤلف در آغاز آن آمده و باقی اشعار صدوسه شاعر دیگر است. گفتمی گاه در احوال و آثار این شاعران به طنز و گاه به هجو سخن گفته و البته خود را نیز بی‌نصیب نگذاشته است. هرچند آگاهی‌هایی که وی در تذکره‌اش به دست می‌دهد به طنز است، اما نام بیست‌وپنج شاعر و احوال آن‌ها نخستین بار در این تذکره آمده است. این اثر را کاشف ییلماز با نام گفتمی و تشریفات الشعراش به چاپ رسانده است (آنکارا، ۲۰۰۱ م).

منابع: سجل عثمانی، ۷۶/۴؛ عثمانلی مؤلفاری، ۳۹۱/۲؛

Şair tezkireleri, 99-100; Topkapı sarayı müzesi, 2/157, 259-260; Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi, 3/382; Türk edebiyatı ansiklopedisi, 2/551.

محمدی

گلشن اسرار (gol.šan-e.as.rār)، منظومه‌ای به فارسی در شرح حال مؤلف و ویژگی‌های طریقه مولویه، سروده شاهدهی ابراهیم‌دهده (۸۷۵ - ۹۵۷ ق). این مثنوی بزرگ‌ترین و باارزش‌ترین اثر شاهدهی است و در وزن مفاعیلن مفاعیلن فعولن، در ۹۵۱ ق که مؤلف هفتادوشش‌ساله بوده، سروده شده است. وی در این باره گفته است: «از این مضراع تاریخش همی جوی - بیا از گلشن اسرار گل بوی / رسید ای شاهدهی ایام پیزی - شدی هفتاد و شش ساله نمیری». همچنین در مقدمه گفته که، او ابتدا گلشن توحید را تألیف کرده است و چون کتاب با استقبال روبه‌رو شده، به خواهش یکی از شاگردانش (یاحتمل امیر عادل چلبی پسر پاشاچلبی)، گلشن اسرار را نوشته است. شاهدهی در این کتاب شرح حالی از پدرش، خود و دیوانه محمدچلبی به‌دست داده و از کوشش‌های پدرش، در تعلیم و تربیت او، یاد کرده و نیز درباره کشیدن آفیون در مجالس پاشاچلبی، دیوانه محمدچلبی و دیگر پیروان طریقه مولویه سخن گفته است. از آن‌جا که «اسرار» در عثمانی، به مواد مخدر (مانند تریاک و حشیش) گفته می‌شد، گویا بین نام کتاب و مصرف مواد مخدر ارتباطی وجود داشته است. از این‌روی، گلشن اسرار از سوی مولویان یا از میان رفته یا مخفی نگاه داشته شده است، چراکه

وی در کتاب گلشن اسرار آورده است. نیای او مردی مبارز و فقیه بوده و قرآن را از بر داشته و در بسیاری از جنگ‌های روملی شرکت داشته است. چون پدرش در نوزادی یتیم شد، سرپرستی او را به سیدکمال/خلوتی کمال (- ۸۸۰ ق) سپردند. سیدکمال پس از پرورش و تربیت خدایی صالح، او را برای ادامه تحصیل به ایران فرستاد. خدایی پس از پایان تحصیلات به موطن خود بازگشت و چون در این فاصله سیدکمال درگذشته بود، با پادرمیانی محمودپاشا (- ۸۷۹ ق)، وزیر سلطان محمد فاتح (۸۴۸ - ۸۵۰؛ ۸۵۵ - ۸۸۶ ق)، به جای سیدکمال، شیخ شهر مغله شد. وی مردی عالم بود و به زبان فارسی تسلط داشت و در ده سالگی پسرش به بیماری طاعون درگذشت. شاهدی به کوشش پدرش فارسی آموخت، چنان‌که در این باره گفته است: «به من سعی بلیغی کرد مرحوم - لغت‌ها کرده‌ام با وزن منظوم.» سپس، مادرش که از دوست‌داران طریقه مولویه بود، او را برای شاگردی نزد یک صوفی ابریشم‌فروش فرستاد، اما چون وی به تحصیل علاقه‌مند بود این کار را رها کرد و به استانبول رفت و در مدرسه فاتح آن شهر طلبه شد. به گفته خود او «در اثنای طلبگی، گاه به وعظ پرداخته، گاه به گیزه رفته، گاه در غلظه آن‌قدر باده خورده که از شدت مستی نزدیک بوده که از قایق به دریا فروافتد...» وی پس از مدتی به سبب غرور استادان، یا به دلایلی دیگر، تحصیل را رها کرد و به مغله بازگشت و به درویشی روی آورد و به مولویان گروید. درباره چگونگی پیوستن او به طریقه مولویه، حکایتی در کتاب مولویه بعد از مولانا آمده است. گولپینارلی می‌نویسد: «شاهدی از وفاتیه [پیروان شیخ‌وفا، - ۸۹۶ ق] بود که به طریقت مولویه درآمد و در آن هنگام بیست و چهار سال داشت.» شاهدی در کوتاهی با دیوانه محمدچلبی، از پیروان طریقه مولویه، دیدار کرد و شیفته و مرید وی شد. گویا شاهدی، پس از درگذشت دیوانه محمدچلبی، زاویه سیدکمال را در مغله مولویخانه کرد و تا سال‌های پایانی زندگی‌اش در آن‌جا به سر برد. به گفته ثاقب‌دده، پس از درگذشت دیوانه محمدچلبی، شاهدی هر سال به قره‌حصار می‌رفت و خاکجای مرشد خود را زیارت می‌کرد و چهل روز در آن‌جا می‌ماند. وی «در آخرین زیارت، پسر [و به عقیده اسرار‌دده، شهودی] و مرید خود را همراه برد و صدویست روز در آن‌جا ماند، خلافت را به شهودی داد و او را به مغله روانه کرد. خود در همان‌جا وفات یافت و در

مبارک رومی روشنی‌زاده (- ۹۶۹ ق) در تألیف لغت نعمت‌الله بوده و سروری نیز در تحریر دوباره فرهنگ خود از آن استفاده کرده است. آغاز آن چنین است: «بسم‌الله... حمد بی حد و ثنای بی عد مر آن عالمی را که آدم صفی را بر سایر عالمیان شرف و علم آدم‌الاسماء...» نسخه‌هایی دست‌نویس از این فرهنگ به شماره Add.7684 در کتابخانه موزه بریتانیایی، به شماره ۸-م لغت فارسی در دارالکتب قاهره و به شماره ۶۲/۱ در کتابخانه لغت‌نامه دهخدا که در بردارنده نزدیک به یازده هزار واژه است، نگهداری می‌شود. در فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه، از حسین بن یوسف بن عماد قره‌حصاری، مؤلف فرهنگ‌های فارسی به ترکی شرح کتاب المسمی به الشاهدی المنظوم من لغات الفارسیه (نسخه‌ای به شماره ۵۴۸/۱ در کتابخانه سلیمیه ادرنه) و شامل اللغه (نسخه‌ای به شماره ۶۹۲۰ در کتابخانه عمومی بایزید استانبول)، یاد شده است که احتمال می‌رود همین قره‌حصاری، حسن بن حسین بن عماد، باشد.

- منابع: ایضاح‌المکون، ۲/۳۹؛ پارسی‌نویسان آسیای صغیر، ۳۱؛ تاریخ عثمانی، ۲/۶۶۸؛ عثمانلی مؤلفاری، ۱/۲۷۳؛ فرهنگ نظام، جلد پنجم، نب؛ فرهنگ‌نویسی فارسی در هند و پاکستان، ۲۷۴؛ فرهنگ‌های فارسی، ۲۶۸ - ۲۸۰؛ فهرس‌المخطوطات الفارسیه، ۱/۳۲۱؛ فهرست نامگوی نسخه‌های خطی فارسی دارالکتب قاهره، ۶۵؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۳/۱۹۹۲؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ترکیه، ۲۴۹، ۳۹۰؛ کتاب‌شناسی دستور زبان فارسی، ۹۵؛ نسخه‌های خطی، ۱۱ و ۱۲/۵۷؛ نگاهی به روند نفوذ و گسترش زبان و ادب فارسی در ترکیه، ۳۳۹؛ هدیه‌المعارفین، ۲۹۰/۱

Catalogue of the Turkish manuscripts in the British museum, 139; Catalogue of the Persian manuscripts in the British museum, 2/513, 592-593; Topkapı sarayı müzesi, 2/27; Türk edebiyatı ansiklopedisi, 4/1063.

معصومی

شاهدی (Shāhedi)، ابراهیم‌دده فرزند خدایی صالح مغلوی، موستار ۸۷۵ - قره‌حصار ۹۵۷ ق، شاعر، فرهنگ‌نویس و صوفی عثمانی. گزارش زندگی او در منابع و تذکرها کوتاه و پراکنده است. بیش‌ترین یادکرد از زندگانی‌اش گفته‌هایی است که خود

نسخه‌های دست‌نویس این اثر بسیار کم‌یاب است. تنها دو نسخه دست‌نویس از آن به شماره‌های 2194A-6-56 و 2195-E4.40 در موزه قونیه نگهداری می‌شود. همچنین در مجموعه‌ای به شماره ۷۴ در بخش الحاقی کتابخانه حالت‌افندی نسخه‌ای از آن نگهداری می‌شود که در فهرست آن گویا نام گلشن اسرار «عمداً به گلشن راز بدل شده است».

منابع: زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی، ۲۱۵؛ عثمانلی مؤلفری،

۹۲/۱؛ مولویه بعد از مولانا، ۱۸۰ - ۱۸۱؛ نگاهی به روند نفوذ و

گسترش زبان و ادب فارسی در ترکیه، ۲۱۹؛ هدیه‌العارفین، ۲۷/۱.

معصومی

گلشن انوار (gol.šan-e.an.vār)، منظومه‌ای به ترکی در اخلاق

دینی، سروده یحیی تاشلیجالی (- ۹۹۰ ق). این مثنوی به پیروی از مخزن‌الاسرار نظامی سروده شده است. گلشن انوار نخستین منظومه از خمسه شاعر و به نام سلیمان قانونی (۹۲۶ - ۹۷۴ ق) است. نسخه‌ای دست‌نویس از این اثر در مجموعه‌ای به شماره Or.1147 در موزه بریتانیایی نگهداری می‌شود.

منابع: تذکره الشعراء حسن چلبی، ۱۰۰۴/۲؛ عثمانلی مؤلفری، ۲/

۴۹۷؛ فهرس المخطوطات التركية العثمانية، ۲۴/۱؛ کاتبشاسی نظامی

گنجوی، ۴۲۹ - ۴۳۰؛ ناجی طوقماق، «خمسه‌سرایان عثمانی»،

مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی بزرگداشت نهمین سده تولد حکیم

نظامی گنجوی، ۲۹۹/۳ - ۳۰۰؛

Catalogue of the Turkish manuscripts in the British

museum, 187؛ Türk edebiyatı ansiklopedisi, 4/1109-1110.

رشترازده

گلشن توحید (gol.šan-e.tow.hid)، کتابی منظوم به فارسی در شرح

مثنوی معنوی، سروده ابراهیم‌دهده شاهدهی (۸۷۵ - ۹۵۷ ق). وی نخست از دفترهای ششگانه مثنوی معنوی، از هر دفتر صد بیت برگزیده و «مفردات مثنوی» نامیده و سپس هریک از بیت‌ها را با پنج بیت از خود شرح داده و گلشن توحید نامیده است. شاهدهی‌دهده در این باره می‌گوید: «من شش صد بیت گفتم سه هزار - ماند از من عاشقان را یادگار / چون که با عون خدا کردم تمام - گفتم او را گلشن توحید نام / هم نیشتم آن زمان تاریخ او - بلیلی کو گلشن توحید جو». گلشن توحید بدون دیباچه و در

کوپرولو نگهداری می‌شود، آمده است؛ تذکره تشریفات الشعرا که نخستین تذکره منظوم در ادبیات ترکی است. این تذکره در دوهزار و چهارصد بیت است و دوست‌وده بیت از اشعار خود مؤلف در آغاز آن آمده و باقی اشعار صدوسه شاعر دیگر است. گفتمی گاه در احوال و آثار این شاعران به طنز و گاه به هجو سخن گفته و البته خود را نیز بی‌نصیب نگذاشته است. هرچند آگاهی‌هایی که وی در تذکره‌اش به دست می‌دهد به طنز است، اما نام بیست و پنج شاعر و احوال آن‌ها نخستین بار در این تذکره آمده است. این اثر را کاشف ییلماز با نام گفتمی و تشریفات الشعراش به چاپ رسانده است (آنکارا، ۲۰۰۱ م).

منابع: سجل عثمانی، ۷۶/۴؛ عثمانلی مؤلفری، ۲/۳۹۱

Şair tezkireleri, 99-100؛ Topkapı sarayı müzesi, 2/157,

259-260؛ Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi, 3/382؛ Türk

edebiyatı ansiklopedisi, 2/551.

محمدی

گلشن اسرار (gol.šan-e.as.rār)، منظومه‌ای به فارسی در شرح

حال مؤلف و ویژگی‌های طریقه مولویه، سروده شاهدهی ابراهیم‌دهده (۸۷۵ - ۹۵۷ ق). این مثنوی بزرگ‌ترین و باارزش‌ترین اثر شاهدهی است و در وزن مفاعیلن مفاعیلن فعولن، در ۹۵۱ ق که مؤلف هفتاد و شش ساله بوده، سروده شده است. وی در این باره گفته است: «از این مصراع تاریخش همی جوی - بیا از گلشن اسرار گل بوی / رسید ای شاهدهی ایام پیری - شدی هفتاد و شش ساله نمیری». همچنین در مقدمه گفته که، او ابتدا گلشن توحید را تألیف کرده است و چون کتاب با استقبال روبه‌رو شده، به خواهش یکی از شاگردانش (یاحتمل امیر عادل چلبی پسر پاشاچلبی)، گلشن اسرار را نوشته است. شاهدهی در این کتاب شرح حالی از پدرش، خود و دیوانه محمدچلبی به دست داده و از کوشش‌های پدرش، در تعلیم و تربیت او، یاد کرده و نیز درباره کشیدن افیون در مجالس پاشاچلبی، دیوانه محمدچلبی و دیگر پیروان طریقه مولویه سخن گفته است. از آن‌جا که «اسرار» در عثمانی، به مواد مخدر (مانند تریاک و حشیش) گفته می‌شد، گویا بین نام کتاب و مصرف مواد مخدر ارتباطی وجود داشته است. از این‌رو، گلشن اسرار از سوی مولویان یا از میان رفته یا مخفی نگاه داشته شده است، چراکه